
Archiv, který založil Spielberg

Archiv, který založil Spielberg

LIDOVÉ NOVINY

9.11.2011 Lidové noviny Strana 20 Medicína & věda, autor: JOSEF MATYÁŠ

Amerického režiséra inspirovaly výpovědi lidí, se kterými se setkal při natáčení filmu Schindlerův seznam, říká Jakub Mlynář, koordinátor Centra vizuální historie MALACH.

* LN V archivu je celkem 52 000 videonahrávek se vzpomínkami lidí, kteří přežili holokaust nebo pronásledovaným pomohli. Jak se vybíralo, koho nahrát?

Nadace založená počátkem 90. let minulého století Stevenem Spielbergem uveřejnila po celém světě inzeráty, že se hledají pamětníci. Nahrával se každý, kdo se přihlásil. V databázi nejsou jen Židé, ale také Romové, dále političtí vězni, osvoboditelé nebo homosexuálové. Záznamy jsou z 56 zemí, ve 32 jazycích, včetně češtiny.

* LN Kolik je českých nahrávek?

Přibližně 500 a podobný počet je ve slovenštině. Všechny lze prohlížet v knihovně Matematicko-fyzikální fakulty UK na Malostranském náměstí v Praze. Ostatní cizojazyčné nahrávky jsou v Univerzitě Jižní Kalifornie (USC). Na objednávku je můžeme stáhnout do Prahy během několika hodin.

* LN Jakou nahrávku si lidé pouštějí nejčastěji?

Výpověď s Viktorem Lašem, kterého v 18 letech jako terezínského vězně poslali odstranit pozůstatky Lidic. Nikdy o tom nemluvil, a když přijel zpátky do Terezína, řekl: „Neptejte se mě, kde jsem byl a co jsem tam dělal.“ Neřekl to ani rodině. Ve videonahrávce hovoří o Lidicích asi dvacet minut.

- LN Jak rozhovory probíhaly?

Tazatel nejprve s pamětníkem vyplnil formulář se základními údaji o rodině, sociálním statusu, náboženství, zda byl v odboji, jestli se ukrýval pod falešným jménem, kde prožil osvobození a podobně. Pak s pamětníkem natočil rozhovor mapující jeho dětství, dospívání, dospělost a stáří. V nahrávkách jsou proto zachyceny poměry z počátku dvacátého století, za 1. i 2. světové války a v době poválečné až po rok 1994, kdy nahrávání v ČR skončilo. Každý dostal za odměnu videokazetu se záznamem svého rozhovoru. Peníze nedostávali, aby popírači holokaustu nemohli tvrdit, že mluví zaplacení herci.

* LN Co když tazatel poznal, že pamětník neúmyslně fakta překrucuje?

V rámci oral history je hlavní hodnota záznamu v osobní vzpomínce na událost. Přináší emoce, vyprávění člověka, který v určitém období něco prožil. Přibližuje atmosféru doby. Historická správnost je až na druhém místě. Tazatel se tedy nemohl s pamětníkem pohádat, že fakta překrucuje. Rozhovory procházely kontrolou, zda nejsou úplně smyšlené. Několik jich bylo vyřazeno. Ale přímo ověřovat dílčí podrobnosti nebylo vždy možné.

* LN Co lidi motivuje ke hledání v archivu?

Často se o nahrávky zajímají středoškolští učitelé. Zjistili, že mohou výpovědi pamětníka oživit dějepis a ukázat, že tento předmět nemusí být jen sbírkou dat. Chodí také studenti, kteří připravují diplomovou nebo bakalářskou práci o regionální historii v době holokaustu a potřebují konkrétní informace třeba o lidech z nějakého menšího města. Častými návštěvníky jsou příbuzní pamětníků. Jejich vnuci mohou například dědečka vidět už jenom díky videonahrávce.

* LN Databázi využívají hlavně pedagogové a historici, nebo je zajímavá i pro jiné odborníky?

Informace mohou mít význam pro mnohem širší spektrum lidí. Například lze podle databáze zkoumat zdravotní problémy v koncentračních táborech. Psycholog může studovat dopad traumatu na psychiku, jak funguje paměť, jak si lidé přetvářejí vzpomínky. Sociolog se dostane k materiálu pro analýzu propagandy nebo mechanismu společenského útlaku, který je předstupněm genocidy. Ekonom zde získá informace například o směnném obchodu v koncentračních táborech, o dětské práci nebo rodinném rozpočtu v domácnostech ve 20. století.

* LN Jak vznikl nápad zaznamenat vzpomínky pamětníků?

Steven Spielberg se při natáčení filmu Schindlerův seznam setkal se zajímavými příběhy. Aby nezapadly, založil v Hollywoodu nadaci Survivors of the Shoah Visual History Foundation s cílem natočit v co nejkratší době co nejvíce výpovědí osob, které přežily holokaust. Projekt se realizoval v letech 1994 až 1999. Nadace se stala v roce 2006 součástí Univerzity Jižní Kalifornie a zaměřuje se na využití materiálu pro vzdělávání a výzkum.

* LN Archiv pod názvem Centrum vizuální historie MALACH funguje v Česku od ledna 2010. Co se za tu dobu díky informacím z databáze podařilo? Natočil se podle údajů nějaký film?

Průběžně vznikají různé studentské práce, odborné texty a publikace. Filmaři tady hledají nahrávky s lidmi, kteří už nežijí. Záznam mohou použít ve filmu nebo ve vzdělávacích programech. Takové využití je dokonce vítané, jenom je nutné mít souhlas nadace. S využitím materiálu z našeho archivu vzniká například film o terezínském ghettu. LN Letos 12. listopadu pořádáte den otevřených dveří. Jak se lze do archivu podívat?

Kvůli omezenému počtu pracovních stanic je třeba si předem domluvit návštěvu. Přijít může každý, nejen studenti a badatelé, služba je bezplatná. Stačí napsat e-mail na malach@knih.mff.cuni.cz nebo zatelefonovat na 221 914 391.

* LN Proč nelze přehrávat videa přes internet?

V polovině 90. let minulého století, kdy se rozhovory natáčely, byl internet víceméně v počátcích. Pamětníci poskytli své výpovědi s tím, že VHS kazety s nahrávkami budou umístěny v kalifornském archivu a každý zájemce tam bude muset přijet osobně. Doba se sice změnila, ale i přístup k digitalizovaným nahrávkám je třeba nějakým způsobem omezit – zejména z etických a bezpečnostních důvodů. Ve výpovědích jsou jména dětí, vnoučat, ukazují se záběry rodných listů, průkazů a dalších dokumentů s řadou citlivých údajů.

* LN Může si člověk udělat alespoň kopie celých svědectví nebo jejich částí?

Ano, ale jen v určitých případech. Institut USC Shoah Foundation poskytuje náhradní kopie svědectví pamětníkům a jejich rodinným příslušníkům. Dále uděluje licenci k použití interview či jejich částí vzdělávacím organizacím.

* LN Budou výpovědi přibývat?

V době nahrávání existovala hustá síť filmových štábů, po skončení projektu se týmy rozpustily, takže už další příběhy nelze natočit. Ale budou přibývat rozhovory s pamětníky jiných událostí. Nyní se zaznamenávají vzpomínky lidí, kteří přežili genocidu ve Rwandě. Součástí archivu se stanou také výpovědi pamětníků pogromů v Arménii za první světové války. Jde o nahrávky pořizované už od 60. let minulého století režisérem Hagopianem, který je arménského původu. Jde o několik stovek rozhovorů. Jednáme také s českými organizacemi a institucemi o zpřístupnění jejich sbírek oral history.

* LN Proč je Centrum vizuální historie MALACH na matematickofyzikální fakultě?

Archiv s výpověďmi pamětníků bych hledal spíše na škole s humanitním zaměřením. Centrum vzniklo v návaznosti na výzkumný projekt, který se zabýval možnostmi rozpoznávání řeči a vícejazyčné extrakce informací (Multilingual Access to Large Spoken Archives). Projekt proběhl v letech 2002 až 2007 ve spolupráci Institutu USC Shoah Foundation a řady akademických ústavů po celém světě, mj. také Západočeské univerzity v Plzni a Matematickofyzikální fakulty UK v Praze. Také technicky náročné připojení do archivu a přenos velkých objemů dat v rámci CVH MALACH dokáže náležitě zajistit právě informatická sekce „matfyzu“. Přístup do archivu ovšem opravdu využívají spíše studenti humanitních a společenských věd z dalších fakult UK a ostatních vysokých škol.